

Natures with Social Space Construction in Isan Folk Tales

Khomkrit Woradejnaiyana

Department of Thai, Faculty of Technical Education,
Rajamangala University of Technology Isan Khonkaen Campus, Thailand
Email: khomkrit.wo@gmail.com

Abstract

This research studied the ecological awareness that was exhibited by the citizens of the settlements that were featured in the form subject matter, themes and techniques of old, original Isan folk Tales. Examination of this tales shows that ecological awareness played a role in the daily lives of the citizens of those settlements. It also contributed to the cultural base design or physical area of those settlements. The in fluency of ecological awareness between man and nature can be divided in to three parts: (1) Social communities in high forested, mountains areas where the citizens were primary dependent upon agriculture, hunting, and the harvesting of forest products were the smallest in both physical size and population (2) Social communities in plains areas with adequate water supplies were larger in both physical size and population than the communities in the high areas, and (3) Social communities its water shad areas not only had the largest number of citizens.

Keywords: ecological landscape, ecocultural, cultural landscape, traditional ecological knowledge, Isan folk tales

ธรรมชาติกับการประกอบสร้างพื้นที่ทางสังคมในวรรณกรรมนิทานอีสาน

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางภูมิศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐาน จากตัวบทวรรณกรรมนิทานอีสาน โดยนำเอาแนวคิดองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม มาประยุกต์ใช้เพื่อตรวจสอบและหาคำตอบว่า วรรณกรรมนิทานอีสานได้นำเสนอลักษณะทางภูมิศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานในลักษณะใดบ้าง และมีลักษณะภูมิศาสตร์นั้นมีความสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานอย่างไร ซึ่งพบว่า วรรณกรรมนิทานอีสานนำเสนอลักษณะทางภูมิศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งมีสายสัมพันธ์กับภูมิวัฒนธรรมหรือพื้นที่ทางกายภาพเป็นอย่างมากมีความเกี่ยวข้องกับวิถีคิด วิถีการดำรงอยู่ของผู้คนซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจนพัฒนาเป็นภูมิปัญญาในการแบ่งสรรปันส่วน การบริหารจัดการตลอดจนการสร้างสำนึก เชิงนิเวศเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติซึ่งกลายเป็นนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่นั้น ๆ สามารถแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ (1) สังคมบนพื้นที่สูง เป็นสังคมขนาดเล็ก มีสายสัมพันธ์กับป่าและภูเขา ดำรงชีพด้วยการทำไร่ ทำสวน การล่าสัตว์และการเก็บของป่า (2) สังคมบนพื้นที่ราบ เป็นสังคมขนาดกลาง มีสายสัมพันธ์กับทุ่งราบและแหล่งน้ำ มีการบริหารจัดการพื้นที่และน้ำอย่างเป็นระบบ มีความเป็นเมืองมากกว่าสังคมบนพื้นที่สูง (3) สังคมบนพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นสังคมขนาดใหญ่ มีสายสัมพันธ์กับแหล่งน้ำเป็นหลัก มีลักษณะทั้งทางกายภาพและโครงสร้างที่ซับซ้อน มีฐานะเป็นตลาดหรือจุดแลกเปลี่ยนสินค้า

คำสำคัญ : ภูมิศาสตร์, ภูมิวัฒนธรรม, นิเวศวัฒนธรรม, องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม, วรรณกรรมนิทานอีสาน

1. บทนำ

การสร้างบ้านแปงเมืองหรือการตั้งถิ่นฐาน (Settlement) หมายถึง การสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ โดยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน และเป็นเมือง ในการสร้างบ้านแปงเมืองจะมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ คนและพื้นที่ ส่วนประกอบที่สำคัญรองลงมาคือการติดต่อระหว่างกันและกัน ทั้งนี้การสร้างบ้านแปงเมืองเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและการสร้างบ้านแปงเมืองมิใช่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์ไปถึงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมด้วย เช่น สังคม ศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนนั้น ๆ ซึ่งผลจากความสัมพันธ์ของการสร้างบ้านแปงเมืองของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งสองอย่างดังกล่าวทำให้การสร้างบ้านแปงเมืองในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน (นำวัลย์ กิจรัชกุล, 2528) ซึ่งอาณาบริเวณที่มีสภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมธรรมชาติแตกต่างกันก็ย่อมสร้างสม “ภูมิปัญญา” และพัฒนาระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม และความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมระหว่างมนุษย์ด้วยกันในลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540)

ทั้งนี้พื้นที่ที่ผู้คนพากันมาตั้งถิ่นฐานเป็น “บ้าน” และเป็น “เมือง” ขึ้นมาโดยมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติร่วมกันสร้างความรู้ร่วมกันในด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกัน รวมทั้งการกำหนดแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมร่วมกัน โดยแก่นแท้ของความเป็นท้องถิ่นอยู่ตรงนิเวศวัฒนธรรม เพราะเป็นพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่เกิดเป็นเมืองที่ทำให้เกิดเป็นบ้านเป็นเมืองที่ทำให้เกิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็คือ ประวัติศาสตร์ ของบ้านและเมืองในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ซึ่งในสมัยโบราณ มักเล่าขานในตำนานที่เรียกว่า “การสร้างบ้านแปงเมือง” ท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องของพื้นที่ซึ่งมีบ้านและเมืองอยู่ร่วมกัน จนเกิดสำนึกร่วมกันเป็นพวกเดียวกัน (ศรีศักร วัลลิโภดมและวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, 2551) จะเห็นได้ว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ดังที่ จูเลียน สจิวัด (Julian Steward) นักมานุษยวิทยาอเมริกัน ได้อธิบายแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ว่า สังคมมีพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อม ความเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2556)

สำหรับการตั้งถิ่นฐานหรือแหล่งชุมชนที่อยู่อาศัยของชาวอีสานตั้งแต่โบราณกาล อาศัยตั้งอยู่ที่ราบลุ่มน้ำสำคัญ ๆ เช่น น้ำโขง น้ำมูล น้ำชี น้ำพอง น้ำสงคราม นอกจากนั้นก็อยู่ตามริมหนองบึง ถ้าตอนใดน้ำท่วมถึงก็ขยับไปตั้งอยู่บนโคกบนโนนสูง ดังนั้นชื่อหมู่บ้านจึงขึ้นต้นด้วยโคก โนน หนอง ซึ่งลักษณะของหมู่บ้านทางภาคอีสานชอบอยู่รวมใกล้ชิดติดกันเป็นกระจุก ที่ตั้งบ้านเรือนตามทางยาวตามลำน้ำมีน้อย (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2520) ซึ่งชาวอีสานมีเกณฑ์การเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐาน โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับเป็นสำคัญ คือ (1) แหล่งน้ำ เป็นทำเลที่ชาวอีสานเลือกตั้งถิ่นฐานมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะดินว่าดินแดนอีสานอัดคัดน้ำ แห้งแล้งมาก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตั้งถิ่นฐานใกล้ ๆ แหล่งน้ำ แม้แต่การสร้างเมืองในภาคนี้ก็ต้องยึดหลักข้อนี้เป็นสำคัญ (2) ที่สูง ที่ดอนเป็นบริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึง ทำเลประเภทนี้นิยมตั้งถิ่นฐานมากเช่นเดียวกัน อาจเป็นเพราะว่าสมัยก่อนภาคอีสานพอลงน้ำฤดูฝนมีน้ำท่วมเป็นประจำ จึงเลือกที่สูง ที่ดอนสำหรับการตั้งถิ่นฐาน (3) ป่าดง ป่าโคก ทำเลประเภทนี้มักเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านมาก่อน เรียกว่า โคกทำเล หรือโคกเลี้ยงสัตว์ หรือไม่ก็เป็นแหล่งล่าสัตว์ หาอาหาร (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2523)

ข้ออธิบายที่กล่าวถึงข้างต้น นำมาสู่ข้อสังเกตที่น่าสนใจสองประการด้วยกัน คือ ประการแรกแสดงให้เห็นว่า ชาวอีสานจะเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐาน โดยมีแหล่งน้ำ ที่สูง ที่ดอน ป่าดง ป่าโคก เพราะเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน ประการที่สอง การเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของชาวอีสาน จะมีความสัมพันธ์กับวิถีดำรงชีพ เช่น การทำไร่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งต้องอาศัยพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นสำคัญ

ทั้งนี้ การตั้งถิ่นฐานของชาวอีสาน ไม่ได้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ โบราณคดีเท่านั้น แต่ยังพบว่าการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมือง ได้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะประเภทนิทานด้วยเช่นกัน ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อจำลองชีวิตและพฤติกรรมของผู้คนท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ อย่างมีวรรณศิลป์ มีเนื้อเรื่อง มีตัวละคร มีการดำเนินเรื่องเหมือนจริงหรืออาจโลดโผนเกินความจริง ฉากและสถานที่ในเรื่องอาจเป็นฉากในชีวิตหรือฉากสมมุติ (สุกัญญา สุขฉายา, 2557) ซึ่ง “ฉาก” หรือในทางสังคมศาสตร์มักเรียกว่า “พื้นที่” นับว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญและมีส่วนต่อการพัฒนาท้องถิ่นเรื่องแม่พื้นที่หรือสถานที่ในวรรณกรรมนิทานอีสานมักจะเกี่ยวโยงกับพื้นที่ในจินตนาการ แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่หรือสถานที่ที่ล้วนมีนัยสำคัญในเชิงวัฒนธรรมด้วยเป็นตัวกำหนดโลกทัศน์และอัตลักษณ์ของกลุ่มชน (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556) โดยพื้นที่บางส่วนเป็นภูมิเวิศของการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมือง ที่ได้สะท้อนภูมิปัญญาในการเลือกทำเลที่ตั้ง การใช้คำเรียกชื่อตามลักษณะโครงสร้างทางกายภาพของบ้านและเมือง

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จึงก่อให้เกิดคำถามที่น่าสนใจมากกว่าในวรรณกรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะวรรณกรรมนิทานอีสานนั้น วรรณกรรมนิทานอีสานได้นำเสนอลักษณะทางภูมิเวิศของการตั้งถิ่นฐานในลักษณะใดบ้าง และมีลักษณะภูมิเวิศนั้นมีความสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานอย่างไร ซึ่งทั้งสองประเด็นอาจทำให้เห็นภูมิปัญญาและการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นการสร้างจิตสำนึกต่อระบบนิเวศที่มนุษย์ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะทางภูมิเวิศกับการตั้งถิ่นฐานในวรรณกรรมนิทานอีสานตามแนวคิดองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ตัวบทวรรณกรรมที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้ตัวบทวรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ ซึ่งมีรูปแบบการพิมพ์ทั้งแบบร้อยกรองและร้อยแก้ว และเห็นว่ามีความสอดคล้องกับการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแนวทางของแนวคิดองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม แม้ว่าวรรณกรรมดังกล่าวไม่ใช่วรรณกรรมที่กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรงก็ตาม ดังเช่น วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย แต่วรรณกรรมเรื่องนี้มีเนื้อหาที่กล่าวถึงลักษณะทางภูมิเวิศของบ้านและเมืองไว้อย่างน่าสนใจ จึงได้คัดเลือกมาเป็นตัวอย่าง

3.2 ประเภทของตัวบท

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ใช้ทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัยที่เป็นชุดความคิดแบบหลังสมัยใหม่ ที่เป็นการศึกษาในเชิงสหวิทยาการ แต่เนื่องด้วยวรรณกรรมอีสานมีหลายประเภท ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกวรรณกรรมนิทาน

อีสานมาเป็นข้อมูลหลักในการศึกษา เพราะวรรณกรรมนิทานอีสาน เป็นวรรณกรรมที่มีตัวบทกล่าวถึงลักษณะทางภูมิเนเวศของการตั้งถิ่นฐานที่น่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเรื่องที่มีการปริวรรตจากนักวรรณกรรมท้องถิ่น และที่มีการปริวรรตเพื่อการศึกษาจากสาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร จำนวน 7 เรื่อง ดังนี้

ตาราง 1 รายชื่อวรรณกรรมนิทานอีสาน

เรื่อง	ผู้ปริวรรต	ปีที่ตีพิมพ์
1. กาพะเกษ	พระอริยานุวัตร เขมจารี	2519
2. ขุนทิง	พิฑูร มลิวัลย์	2511
3. ชูลู นางอ้ว	ปรีชา พิณทอง	2524
4. พญาคันคาก	สุขฤดี เอี่ยมบุตรลบ	2532
5. ฟ้าแดดสงยาง	พระอริยานุวัตร เขมจารี	2543
6. สังข์ศิลป์ชัย	ปรีชา พิณทอง	2524
7. สุริยฆาต จันทฆาต	ธนิศ ตาแก้ว	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิวัฒนธรรม หมายถึง ภูมิประเทศหรือพื้นที่ทางกายอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่งที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของผู้คนในท้องถิ่น

นิเวศวัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่กายภาพที่ผู้คนพากันมาตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นมา โดยการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

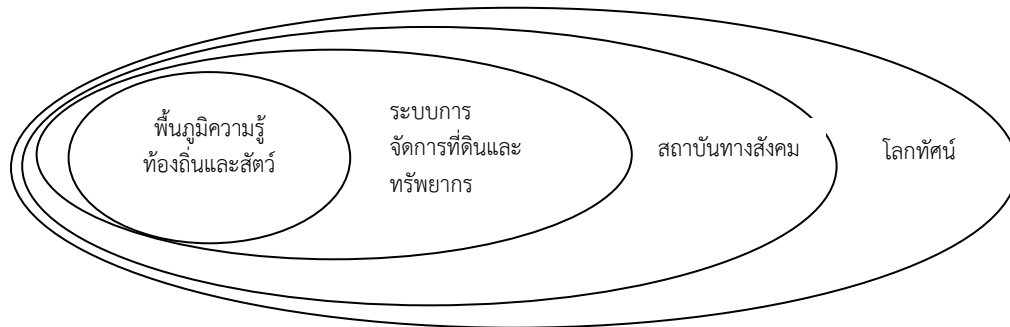
ภูมิเนเวศ หมายถึง พื้นที่ทางกายและพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีความเกี่ยวข้องกับ วิธีคิด วิธีดำรงอยู่ของมนุษย์จนได้พัฒนาเป็นภูมิปัญญา

5. กรอบแนวคิดและทฤษฎี

องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม (Traditional Ecological Knowledge) หรือที่ใช้อักษรย่อว่า TEK ได้รับการอธิบายโดย ฮันติงตัน (Henry P. Huntington) และมิมีริน (Nikolai I. Mymrin) ว่า คือความรู้และการหยั่งรู้ที่ได้มาจากการสังเกตอย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับพื้นที่หรือตระกูลและสายพันธุ์อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจ หรือใช้ทำนายเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอในช่วงชีวิตของบุคคลที่เหลื่ออยู่ ความรู้ดังกล่าว ได้รับการส่งสม ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง มีความเป็นพลวัตและยืดหยุ่นได้ เป็นระบบการจัดการเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทุกชุมชนมาเป็นเวลานานแล้ว ทั้งยังมีความเกี่ยวข้องกับการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศอีกด้วย (Huntington and Mymrin, 1995 อ้างถึงใน ธัญญาสังขพันธ์, 2556) TEK เป็นวิธีการรับรู้ซึ่งคล้ายคลึงกับวิทยาศาสตร์ตะวันตกที่เกิดจากภูมิปัญญาของการสังเกต แต่บางอย่างแตกต่างจากวิทยาศาสตร์พื้นฐาน เลวี- สตราสส์ (Claude Levi-Strauss) เห็นว่า ข้อถกเถียงของการรับรู้ทั้งสองวิธีเป็นแบบคู่ขนานของ การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับจักรวาลทัศน์ วิทยาศาสตร์ทั้งสองจึงเป็นพื้นฐานที่แตกต่างกัน โดยโลกทางกายภาพเป็นการค้นพบแบบสุดขั้ว กล่าวคือรูปธรรมและนามธรรมอย่างลึกซึ้ง

สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของเฟเยอร์ราเบนด์ (Pual Feyerabend) ซึ่งให้เหตุผลว่า ประเพณีทั้งสองมีข้อแตกต่างกันในด้านแนวคิด ประเพณีนามธรรมหรือระบบนิเวศทางวิทยาศาสตร์ และประเพณีทางประวัติศาสตร์ซึ่งรวมถึงระบบความรู้ซึ่งเกิดจากการครอบงำของคนภายนอกวิทยาศาสตร์ตะวันตก จึงทำให้ความรู้ที่ได้กลายเป็นการเข้ารหัสพิธีกรรมและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของชีวิตประจำวัน (Berkes, Colding and Folke, 2000)

การฝึกฝนความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศแบบดั้งเดิมแตกต่างจากความรู้ด้านระบบนิเวศทางวิทยาศาสตร์ที่ว่าส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับกลไกทางสังคมในท้องถิ่น กลไกทางสังคมเหล่านี้อาจถูกมองว่าเป็นรากฐานที่ได้จากความรู้ทางนิเวศวิทยาในท้องถิ่นไปสู่สถาบันทางสังคมกับกลไกของวัฒนธรรมภายใน ไม่ว่าจะเป็โลกทัศน์ สถาบันทางสังคม และข้อปฏิบัติ ให้วิธีการที่องค์กรสามารถปฏิบัติตามความรู้ท้องถิ่นของตนและนำมาใช้ในการทำมาหากินจากสิ่งแวดล้อม สถาบันทางสังคมต้องมีกลไกในการทำให้วัฒนธรรมเป็นสากล เพื่อให้การเรียนรู้สามารถเข้ารหัสและรับรู้โดยกลุ่มทางสังคม ซึ่งโลกทัศน์หรือจักรวาลทัศน์ ได้ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม จรรยาบรรณ บรรทัดฐานและกฎระเบียบของสังคม (Berkes, Colding and Folke, 2000) ซึ่งได้สรุปเป็นกรอบแนวคิดดังโครงสร้าง

แผนภูมิ 1 ระดับของการวิเคราะห์องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม

(Berkes, 1999)

การสังสมภูมิปัญญาและการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศแบบดั้งเดิมนั้น ดำเนินไปตามเส้นที่แตกต่างจากระบบนิเวศวิทยาทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตามกรณีการล่าสัตว์ของชาวคาริเบียน ก่อให้เกิดผลกระทบหลังจากวิกฤตการณ์ทรัพยากร เป็นสัญญาณทางนิเวศวิทยาที่จะต้องเรียนรู้ สอดคล้องกับการสูญหายของกวางแคริบูในทศวรรษที่ 1910 ซึ่งถูกล่าจนเกือบสูญพันธ์ กลายเป็นบทเรียนที่นำไปสู่แนวทางอนุรักษ์และการจัดการใหม่ด้วยแนวทางจริยธรรมและวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่ที่ถูกบังคับโดยผู้อาวุโสในทศวรรษที่ 1980

นอกจากนี้ กลไกทางสังคม เป็นกลไกที่ทำให้วัฒนธรรมภายใน ซึ่งรวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ระเบียบแบบแผน และประเพณีอื่น ๆ พิธีกรรมช่วยให้ผู้คนผูกพันจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศได้อย่างเหมาะสม ซึ่งกลไกทางสังคมเกี่ยวข้องกับโลกทัศน์และคุณค่าทางวัฒนธรรม โลกทัศน์หรือจักรวาลทัศน์ รวมถึงความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนาและจริยธรรม การสังเกตโครงสร้างที่สร้างความรู้และความเข้าใจ มันกลมกลืนกับความรู้ - การปฏิบัติ - ความเชื่อที่ซับซ้อนที่อธิบายความรู้แบบดั้งเดิม ดังนั้น องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับความรู้ดั้งเดิมและการปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลที่เป็นไปตามระบบนิเวศคือโลกทัศน์ที่ให้จริยธรรมทางสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม จักรวาลทัศน์ที่แพร่หลายของสังคมแบบดั้งเดิม อาจมีลักษณะเป็น "ชุมชนของสิ่งที่ดำรงอยู่" ในโลกทัศน์ที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสรรพชีวิต (Berkes, Colding and Folke, 2000)

6. ผลการวิจัย

การนำเสนอองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมจะสัมพันธ์กับ “พื้นที่” หรือ “ฉาก” ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นในวรรณกรรมนิทานอีสาน อันสะท้อนให้เห็นระบบคิดของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ และองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเป็นส่วนที่มีสำคัญต่อการสร้างพื้นที่ทางสังคม (Social Space) หรือที่เรียกว่า “Third-space” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) ซึ่งเรียกว่า “First-space” กับพื้นที่ทางจิตวิญญาณ (Spiritual Space) ซึ่งเรียกว่า “Second-space” นั่นคือ พื้นที่ทางความคิด อันเป็นสิ่งที่เกิดจากการตีความ หรือให้ความหมายพื้นที่ทางกายภาพที่เรามองเห็นนำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่เป็นความจริงและที่เป็นเพียงจินตนาการอันซับซ้อน มีการช่วงชิง ชัดแย้ง และการแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา (ชยันต์ วรรณระภา, 2549 อ้างถึงใน ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556) จากการตรวจสอบตัวบท พบว่า วรรณกรรมนิทานอีสานนำเสนอลักษณะทางภูมิเนเวศของการตั้งถิ่นฐาน หากใช้มุมมององค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม จะเห็นว่าการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมืองจะมีความสัมพันธ์กับภูมิวัฒนธรรมหรือพื้นที่ทางกายภาพเป็นอย่างมากและมีความเกี่ยวข้องกับวิถีคิด วิธีการดำรงอยู่ของผู้คนที่มีการเปลี่ยนแปลงจนพัฒนาเป็นภูมิปัญญาในการแบ่งสรรปันส่วน การบริหารจัดการตลอดจนการสร้างสำนึกเชิงนิเวศเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติซึ่งกลายเป็นนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่นั้น ๆ สามารถแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

1. สังคมบนพื้นที่สูง คือ กลุ่มชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง อันสัมพันธ์กับพื้นที่ภูเขาเป็นส่วนมาก ซึ่งผู้คนในพื้นที่สูง มักจะมีวิถีดำรงชีพ อย่างการทำไร่ ทำสวน การจับ การตกและการล่าสัตว์ตลอดไปจนถึงการเก็บของป่า ดังเรื่อง ชูลู นางอ้ว เล่าว่า ขุนนางเป็นขอมภูเขา ได้เกิดความรักต่อนางอ้ว จึงได้นำเอาข้าวของที่ตนเองหาได้จากป่าไปฝากมารดา นางอ้วอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะพบความชัดเจนของลักษณะดังกล่าวในเรื่อง **สุริยฆาต จันทฆาต** ที่เล่าว่า พระโพธิสัตว์ได้ลงไปใช้ชีวิต สร้างบารมีในเมืองลุ่ม (โลกมนุษย์) ไปเกิดในบ้านวันคะคาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านบนภูเขา ชื่อท้าวสุริยฆาตและท้าวจันทฆาต ซึ่งหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่บนภูเขา มีอาชีพ ทำไร่ ทำสวน และขึ้นกับเมืองจำปานคร ต่อมาหมู่บ้านเกิดความแห้งแล้ง ข้าวปลาไม่พอประทังชีวิต ดังบทว่า

ชูลู นางอ้ว

บัดนี้ จักกล่าวถึงขุนนางผู้	ขอมภูเขาเก่า ก่อนแล้ว
มันก็มีแม่แจ่มเจ้า	นางอ้วหมั่นมา
มันจึงหามาได้	กวางพานเนื้อป่า
เที่ยวส่งเจ้า	ตนล้ำแม่เมือง
ทุกค่าเช่า	เที่ยวส่งเค็มกวาง
ทั้งเค็มพาน	หมู่กระแต่แลจ้อน
หลายวันแท้	เขาเพียรมีฆาต
มีทั้งแดงโมพร้อม	มันแกวมิมาก
แม่แจ่มเจ้า	นางนาถยินดี
ยูท่า่งกินทานเถิง	ยอดดาวะติงส์แก้ว

(ปรีชา พิณทอง, 2524)

สุริยชาติ จันทฆาต

บัดนี้ จักกล่าวเรื่องเติมต่อนิทาน ยังมีนานแต่องค์พุทเจ้าลงไปสร้างบารมีโลกหลุ่ม ในกลุ่มชน
อยู่บ้านไกลตัวด่านนคร วันคะคามเป็นหมู่บ้านแดนเกิดเขาสูง ขึ้นกับจำปานครกล่าวมีอ้าง ยังมีผิวเมีย
ก่อสร้างนาไ้อ้าวสวน... นานมาได้หลายปีถึงขอบ จันทฆาตนั้นอายุน้อยพอได้ 4 ปี สุริยชาตินั้น 10 ปี
เป็นเขตก็จึงเกิดเดือนฮ้อนเมืองบ้านปิ่นแปง เกิดแห่งแล้งอดอยากทั้งเมือง

(ธนิต ตาแก้ว, มปป.)

การนำเสนอสังคมบนพื้นที่สูง มักจะไม่ปรากฏการอธิบายถึงลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างของ
เมืองอย่างเช่นเมืองที่ตั้งบนพื้นที่ราบหรือลุ่มน้ำ หากมองในมิติความเป็นอื่น เข้าใจได้ว่าเนื่องจากเมืองเหล่านี้เป็น
เมืองของกลุ่มชนกระแสรอง ถึงแม้ว่าบ้าน/ชุมชน/เมือง จะเป็นถิ่นกำเนิดของตัวเอกก็ตาม การกระทำเช่นนี้อาจเป็น
การกระทำให้เป็นตัวเอกปฏิลักษณ์ (Anti-hero) คือไม่มีความยิ่งใหญ่ ศักดิ์ศรีและอำนาจ ต้องเผชิญชะตากรรม
ต่อผู้ต่อรอง จนนำไปสู่การพัฒนาและคลี่คลายจนสามารถปรับเปลี่ยนสถานภาพทางสังคม แต่หากมองในอีกมิติ
หนึ่ง สังคมพื้นที่สูงจะมีสายสัมพันธ์กับป่าและภูเขาเป็นอย่างมาก ซึ่งป่าและภูเขาอาจเป็นพื้นที่บ่มเพาะ สร้าง
ศีลธรรมและความเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับตัวเอกได้เช่นกัน

2. สังคมพื้นที่ราบ คือ กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบ ลักษณะทางภูมิเนตของการถิ่นฐาน จะตั้ง
บนพื้นที่ราบและใกล้แม่น้ำหรือลำน้ำไหลผ่าน แต่ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานริมแหล่งน้ำมากนักก้อย่างเช่นสังคมพื้นที่ริมน้ำ ซึ่ง
ลักษณะทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐานมักจะชูดคูนน้ำและพูนคันดินล้อมรอบบ่งบอกถึงระบบการป้องกันการรุกราน
จากภายนอก ซึ่งอาจผันน้ำจากลำน้ำหรือแหล่งน้ำอื่นเข้ามากักเก็บเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอุปโภคและ
บริโภค จากการตรวจสอบตัวบทพบว่า บ้านเมืองที่มีลักษณะทางกายดังกล่าวจะเรียกว่า “เวียง” ไม่มีภูเขาหรือ
พื้นที่สูง เป็นทุ่งราบ ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดมและวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2551) อธิบายว่า ลักษณะทางกายภาพของเวียง
นั้น ภายในเวียงมีคุ่มหรือวังของเจ้าผู้ปกครองหรือเจ้าผู้ครองนครเป็นศูนย์กลางและสถานที่ราชการ บ้านเรือนของ
เครือญาติหรือผู้ติดตาม ชาวบ้านธรรมดาที่อาศัยอยู่ในเวียงตามลักษณะโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนกว่าชุมชนใน
หมู่บ้าน “เวียง” จึงให้ความหมายของการเรียกความเป็นเมือง (Town) ทางกายภาพและโครงสร้างสังคมด้วย ซึ่ง
ตัวบทนำเสนอลักษณะทางกายภาพของเวียงอยู่ 2 ลักษณะ คือ

ก. เวียงสำหรับเจ้าผู้ครองนครและเครือญาติ ซึ่งเป็นการสร้างสำหรับเป็นเขตที่อยู่อาศัยของเจ้าผู้ครอง
นครและเครือญาติ ดังเรื่อง **ฟ้าแดดสงยาง** ที่เล่าว่า พญาฟ้าแดดได้กลับเมืองหลังจากออกล่าสัตว์และหลงป่าไป จึง
มีความประสงค์ที่จะสร้างปราสาทกลางน้ำให้นางฟ้าหายาดผู้เป็นธิดา หรือเรื่อง **พญาคันคาก** ที่เล่าว่า บ้านเมืองของ
พญาคันคาก มีการชูดคูนน้ำและพูนคันดินพร้อมกับเอาหินมาสร้างเป็นกำแพง ทั้งได้สร้างสะพานหรือ “ขัว” เข้า
ออกประตูเวียงทั้งแปด ซึ่งประชาชนที่อยู่นอกเวียงสามารถเข้าออกภายในเวียงได้ ดังบทว่า

ฟ้าแดดสงยาง

อันว่า	ราชาเจ้า	พญาเมืองฟ้าแดด พายพูน
	เลยฮอดห้อง	นครกว้างแก่งสวรรค์
	พระบาทเจ้า	มีลูกหญิงเดียว
	แปงโฮงหลวง	อยู่บนที่ทางน้ำ

แปงผาสารทตั้ง
งามสูงสุด
แปงเวียงอ้อม
พระยาแต่ง ให้คนอยู่เฝ้า
ทะเลใหญ่กางสมุทร
ซั่วปายตาลตั้ง
ปักตูทวนทั้งสี่
นางแก้วลูกพระองค์

(พระอริยานุวัตร, 2543)

พญาคันทก

หลังดู	ยบายบเหลือ้ม	ผาสารทหลายคำ	พุ่นเยอ
	เสนาเขา	เขื่อนแข็งปูนตั้ง	
กับทั้ง	ขุดคูอ้อม	ระวังเวียงซัวไต	
	หินแก่นก้อน	เป็นต้ายกำแพง	
หลังดู	สอนลอนพ้อม	ปักตูเวียงทั้งแปด	
	ผาสารทตั้ง	กวมไว้ซู่กาย	
	ปายเมฆซ้อง	แก้วก่อหินแลง	
	จมคมต้าย	ทางเทียวยูไต	
	สนุกลี้นลัน	ทั้งเมืองเฮืองฮุ่ง	
	เดียรดาซพ้อม	ตาลพร้าวหมากพลู	
	สัพพลิงพ้อม	สวนอาดอเทียน	

(สุขฤดี เอี่ยมบุตรลบ, 2532)

ข. เวียงสำหรับกองทัพ เป็นการสร้างเวียงเพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดตั้งกองทัพ เป็นแนวกำแพงป้องกันศัตรู ซึ่งพื้นที่การสร้างเวียงสำหรับกองทัพนี้จะสร้างในกรณีที่พื้นที่บริเวณนั้นเป็นทุ่งกว้าง ไม่มีภูเขาหรือแม่น้ำเป็นกำแพงธรรมชาติ ดังเรื่อง **ฟ้าแดดสงยาง** ที่เล่าว่า พญาฟ้าแดดพาไพร่พลออกไปตั้งกองทัพเพื่อรบกับพญาเมืองจันทร์ จึงสั่งให้ไพร่พลสร้างเวียง ณ ทุ่งราบแห่งหนึ่ง ดังบทว่า

แต่นั้น	ยบายบย้าย	เถิงท่งนาเพียง	พุ่นเยอ
	แปงเวียงสุด	ซั่วตาดูกว้าง	
	แปงคูค้าย	ปาการเดียรระดาด	
	เต็มทุ่งกว้าง	เหลืองเหลือ้มมาบแสง	
	ทัพขวาซ้าย	พญาเมืองฟ้าแดด	
	มีทัพหน้า	ทั้งซั่วทัพหลัง	
	หลายเหลือลัน	เวียงวังโนนอก	
	บมิได้ยอนย่าน	สังแท้ท้อไย	

(พระอริยานุวัตร, 2543)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะทางภูมิณีเวศของการตั้งถิ่นฐานของเป็นบ้านเป็นเมืองซึ่งมีความเด่นชัดในด้านลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างของบ้านเมืองแล้ว สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ การสร้าง “ผาสาท” (ปราสาท) ซึ่งมักจะปรากฏในบ้านเมืองที่ไม่มีภูเขาสูง ลักษณะดังกล่าว ศรีสักร วัลลิโภดม (2557) อธิบายว่า “การสร้างศาสนสถานที่เป็นสถูปเจดีย์หรือเทวาลัยที่ชาวบ้านเรียกว่า “ธาตุ” หรือ “ปราสาท” เป็นสัญลักษณ์ทางภูมิทัศน์ในภูมิประเทศที่ไม่มีภูเขาหรือพื้นที่สูง แต่เป็นที่ราบลุ่ม ทุ่งนาและแม่น้ำลำคลองเพื่อให้ผู้คนเห็นได้แต่ไกล ๆ ซึ่งเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องภูเขาศักดิ์สิทธิ์” ดังเรื่องเมืองฟ้าแดดสงยาง ซึ่งพญาฟ้าแดดสร้างปราสาทติดตนเอง หรือเรื่องพญาคันคาก ที่มีการสร้าง “กู” หรือปราสาทหินไว้ทั้งแปดทิศ ก็เพื่อสร้างสัญลักษณ์ทางภูมิทัศน์ด้วยเพราะเป็นสังคมพื้นที่ราบ

3. สังคมพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ ลักษณะทางภูมิณีเวศของกลุ่มชนที่มีการตั้งถิ่นฐานนั้น มักจะให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำซึ่งถือว่าเป็นภูมิวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้น ซึ่งอาจเป็นแม่น้ำ ลำน้ำ หนอง บึง ทะเลสาบ ที่มีเชื่อมต่อกัน สามารถสร้างเดินทางได้ทั้งทางบกและทางเรือ จากการตรวจสอบตัวบท พบว่า บ้านเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมน้ำ ไม่มีภูเขาหรือพื้นที่สูง จะมีแต่แม่น้ำล้อมรอบและถูกเปรียบเทียบกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเมืองที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและมีระบบคิดเกี่ยวกับความเชื่อแบบดั้งเดิมและเป็นเมืองเอกหรือเมืองของตัวละครเอกของวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ ดังเรื่อง *กาหะเกษ* ที่เล่าถึงลักษณะทางภูมิณีเวศตั้งแต่ทางกายภาพจนถึงโครงสร้างทางสังคมของเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นเมืองของท้าวกาหะเกษ มีท้าวสุริวงษ์เกษนุราชผู้เป็นพระราชบิดาเป็นเจ้าของนคร และเมื่อครั้งท้าวกาหะเกษเดินทางไปยังเมืองของนางมาลีจันทร์ซึ่งเป็นนางเอก ก็มีการพรรณนาถึงทำเลที่ตั้งของเมือง ดังบทว่า

เมืองของท้าวกาหะเกษ (พระเอก)

บัดนี้ ยังมีนครห้อมชั้นชื่อพาราณสี นครชัยสุดเกินไทรระดิษฐ์ฟ้า สาระคมล้ำลือชาแข่งโลก
เมืองโลกไต่ลุ่มฟ้าพันท้าวก่องลือ ก็หากลือท่านท้าวหนทีโลกเขาราม อันแต่แดนไกลเขาชาวบุณปอง
อ้าง อันว่า ราชาท้าวสุริวงษ์เกษนุราชไต่ลุ่มฟ้า ลือท้าวท้าวทะรัง เมืองหลวง กว้างรุ่งรังล้านยาน ด้าย
แผ่ล้อมระวังชั้นชั้วตา... อันว่า เมืองหลวงกว้างรุ่งรังล้านยาน น้ำแผ่ล้อมดินด้ายแวดระวัง ลืออาจ
อ้างชาวเทศแดนไกล สำเภาทองเที่ยวถึงชู่เมืองมาเต้า ลือชาเท้าพญาหลวงทศราช กาดใหญ่ตั้งขาย
ได้บ่ค่าแพง ในพะลานกว้างลือชาแข่งโลก ผาสาทตั้งลุ่มฟ้าเป็นถ้องถื่น ปาเกียรกว้างด่างาม เื่อ
งสูง ยึดฟุ้งพันแดงเข้มเอื้อเอื้ออง สัพพะสันลันของคามทุกเอื้อง เครื่องเทศพร้อมฮ้อมมากมูล สัพพะสัน
เชื้อแดนผีฟ้าต่อ ก่อถึงลือเดชกล้าเท่าหมื่นเมือง

(พระอริยานุวัตร, 2519)

เมืองของนางมาลีจันทร์ (นางเอก)

ก็จึงถึงแดนชั้นธานีนคร เมืองใหญ่ใต้ลุ่มฟ้าพันท้าวทอดทาน เมืองหลวงตั้งดินทะเลแคมท่า
สภากาเตี้ยวเข้าสู่เมือง ยูสนุกกลิ่นโยธาพลไพร่ เมืองใหญ่ล้นเต็มแน่นอันนครเขาก็เลื้อซาเท่านคร
ศรีสนุกมาก กาดใหญ่ตั้งเต็มด้วยเครื่องขาย เมืองหลวงกว้างรุ่งรังล้านย่าน น้ำแผ่อ้อมตีนด้านฮอบเมือง

(พระอริยานุวัตร, 2519)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะทางภูมิเนวศของบ้านและเมืองที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำ จะเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่กว่าบ้านและเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่พื้นที่สูงและพื้นที่ราบทั้งทางกายภาพและโครงสร้าง ซึ่งเมื่อพิจารณาจากตัวบท จะพบว่าความเป็นเมืองใหญ่จะมีระบบการบริหารจัดการทางสังคมวัฒนธรรมและระบบความเชื่อที่ซับซ้อนกว่า เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและผู้อำนวยการเฉพาะด้านต่าง ๆ และเป็นตลาดหรือจุดแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งในส่วนของผลิตเองหรือไม่ได้ผลิตเอง บ้างบ้านเมืองอาจมีการขุดคูน้ำกำแพงดินล้อมรอบและชุมชนบริวารที่อยู่ในปริมณฑลอีกด้วย ซึ่งจะเรียกเมืองในลักษณะเช่นนี้ว่า “เชียง” ดังเรื่อง **สังข์ศิลป์ชัย** ที่เล่าว่า เมืองเบ็งจาลเป็นเมืองขนาดใหญ่ ที่พลุกพล่านไปด้วยผู้คน มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนยาวตามแม่น้ำ และเมืองเบ็งจาลเป็นเมืองที่มีแม่น้ำล้อมรอบเป็นกำแพงอีกชั้นหนึ่ง ทั้งยังเป็นเสมือนเมืองท่าที่มีการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าทางเรือ ดังบทว่า

ยังมี	นครเรศล้ำ	ชั้นชื่อเบ็งจาล
	นิคมคน	คั่งเพ็งพอดื้อ
	เชียงหลวงล้น	รุ่งรังล้านย่าน
	น้ำแผ่อ้อม	ระวังต้ายชั้วพัน
	ฮุงค้ำเข้า	ชาวเทศเทียวสภากา
	อุคมโดย	ตั้งดาวดิงส์ฟ้า

(ปรีชา พิณทอง, 2523)

นอกจากตัวบทจะกล่าวถึงลักษณะทางภูมิเนวศของการตั้งถิ่นฐาน จะอธิบายลักษณะทางกายของเมืองและโครงสร้างทางสังคมแล้ว ยังปรากฏความเชื่อแบบดั้งเดิม จากเรื่องกาพะเกษอธิบายว่าเมืองของท้าวกาพะเกษ เป็นพื้นที่ที่ “สัพพะสันเชื่อแดนผีฟ้าต่อ” คือความเชื่อที่โลกมนุษย์เชื่อมต่อกับสวรรค์ หรือดังเรื่อง **ขุนทิง** ที่เล่าว่า เมื่อท้าวขุนทิง ได้พบมารดา ตา และยายแล้ว จึงได้ลามารดาผู้เป็นนาคเพื่อกลับเมืองของบิดา และตาของขุนทิงมอบของขวัญ 3 อย่าง มี หม้อทองแดง ดาบและขอค้ำ มารดาจึงบอกว่าขอค้ำนั้นให้ลากไปอย่าแบกหรือถือไป ถ้าไม่เกี่ยวอะไรให้เดินทางไปเรื่อย ๆ ห้ามนอนแม้จะกี่วันก็ตาม แต่ถ้าขอค้ำไปเกี่ยวกับอะไรแล้วจึงหยุดนอน ขุนทิงใช้เวลาเดินทางอยู่หลายวันจึงถึงทุ่งกว้างมีแม่น้ำไหลผ่าน ขอค้ำจึงไปเกี่ยวไม่สามารถเดินทางต่อได้จึงนอนพักอยู่ ณ ตำบลนั้น พอเมื่อตื่นขึ้นอาณาบริเวณนั้นกลายเป็นเมืองใหญ่ ชื่อว่า สัตตนาถ ดังบทว่า

ก็จิ่ง	ฮอดแก้วกลาง	ท่งใหญ่เพนี่
	มีนทีหลวง	ผ่ากลางหลายห้วย
	ขอค่าน้อย	คาเสียท้าวแก่
	ไปปได้	นอนหันบหนี ได้แล้ว
บัดนี้	ก็จิ่งขำเชือกขึ้น	บังเกิดเป็นเมือง
	เฮืองเฮืองใส	เก็งดาวดิงส์ฟ้า
มีทัง	คนหลายล้น	เพนี่ล้นโกฏี
	ยาวโยชน์ขว้าง	เซียงกว้างแม่เมือง
ชื่อว่า	สัตตนาคกว้าง	เมืองใหญ่นครชัย

.....

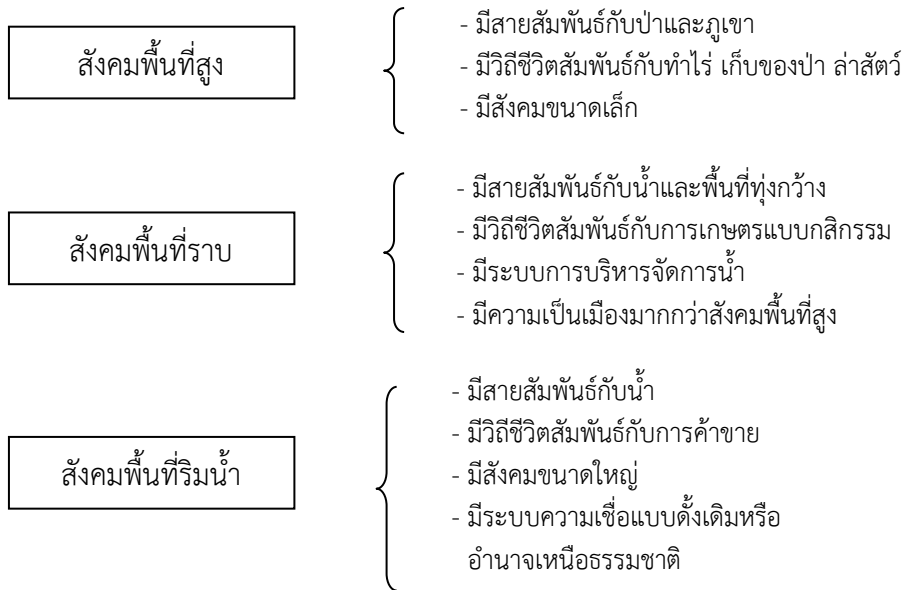
บาก็	คิดเถิงเจ้า	มาดาพระแม่
	คุณแจ่มเจ้า	มาดาเว้าแม่นความ แท้นอ
อันนี้	ฤทีแก้ว	ขอคำบังเกิด จจริงแล้ว
	งามเลิศล้ำ	เมืองนี้เก็งสวรรค์ แท้นอ

(พิฑูร มลิวัลย์, 2511)

จากตัวบทข้างต้น เห็นได้ว่าเป็นเมืองที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ “คน” จนมีโครงสร้างสังคมและระบบเศรษฐกิจทั้งจากภายในคือการค้าขายของผู้คนในเมืองและภายนอกที่มี การติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างเมือง อีกทั้งยังสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม คือพื้นที่ทางกายและระบบความเชื่อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งปรากฏทั้งเมืองที่สามารถเชื่อมต่อสวรรค์หรือเมืองที่ถูกสร้างขึ้นด้วยอิทธิฤทธิ์ของนาค

7. สรุปและอภิปรายผล

ผลจากการศึกษาลักษณะทางภูมินิเวศของการตั้งถิ่นฐานในวรรณกรรมนิทานอีสาน ตามแนวคิดองค์ความรู้เชิงนิเวศ ซึ่งทั้ง 3 พื้นที่มีความแตกต่างกัน เพราะสังคมพื้นที่สูงจะมีสายสัมพันธ์กับป่าและภูเขา เป็นสังคมขนาดเล็ก มีวิถีดำรงด้วยการทำไร่ เก็บของป่า ล่าสัตว์ ในขณะที่สังคมพื้นที่ราบจะมีสายสัมพันธ์กับน้ำและพื้นที่ทุ่งกว้าง มีระบบการบริหารจัดการน้ำด้วยการขุดคูน้ำและพูนคันดินรอบเมือง นิยมสร้างปราสาท หอสูงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางภูมิทัศน์ ทั้งยังมีความเป็นเมืองมากกว่าสังคมพื้นที่สูง ส่วนสังคมพื้นที่ลุ่มน้ำมีสายสัมพันธ์กับน้ำอย่างเด่นชัด มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับการค้าขาย สะท้อนให้เห็นระบบเศรษฐกิจของเมือง เป็นสังคมขนาดใหญ่มีความซับซ้อนและมีระบบความเชื่อต่ออำนาจเหนือธรรมชาติอย่างเด่นชัด สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิ 2 ลักษณะทางภูมินิเวศของการตั้งถิ่นฐานสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่าง
คนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากแผนภูมิข้างต้น จะเห็นได้ว่า การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่ตั้งอยู่ในแต่ละพื้นที่จะสัมพันธ์กับภูมิวัฒนธรรมหรือพื้นที่ทางกาย ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงวิถีชีวิต ระบบการบริหารจัดการในส่วนต่าง ๆ รวมถึงระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมแต่ละพื้นที่ที่มีความซับซ้อนแตกต่างกัน สิ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่าง คือ ระบบเศรษฐกิจและการค้า ซึ่งกลายเป็นหัวใจสำคัญของสังคมเมือง

เอกสารอ้างอิง

- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2520). **ของดีอีสาน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ดารินทร์ ประดิษฐ์ทัศนีย์. (2559). **พินิจปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองวรรณกรรมอเมริกันร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัช ปุณโณทก. (2525). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธัญญา สังข์พันธานนท์. (2556). **วรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: นาคร.
- . (2559). **แฉ่งวรรณคดี ทฤษฎีร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: นาคร.
- นำพวัลย์ กิจรัชกุล. (2528). **ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). **นานมาแล้ว : มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา พิณทอง. (2532). **สารานุกรมภาษาไทย-ไทย-อังกฤษ**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2547). **คู่มือจุกคิด ความหมายของภูมิวัฒนธรรม การศึกษา จากภายในและสำนึกท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- . (2560). **สร้างบ้านแปงเมือง**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. (2551). **นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมินิเวศวัฒนธรรมระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุกัญญา สุขฉายา. (2557). **วรรณคดีนิทานไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2523). **ภูมิศาสตร์อีสาน**. มหาสารคาม: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวน การเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Berkes, F. (1999). **Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management**. Philadelphia, PA: Taylor & Francis.
- Berkes, F., Colding, J., and Folke, C. (2000). Rediscovery of Traditional Ecological Knowledge as Adaptive Management. **Ecological Applications**. 10(5), 1251-1262